

24. Ukrainska zhestova mova [Ukrainian sign language]. Zhestivnyk : navchalnyi posibnyk. S. Kulbida, I. Cherpchyna, N. Adamiuk, N. Ivaniusheva. Kyiv: [Pedahohichna dumka], 2012. 206 s. (in Ukrainian)

25. Ukrainska zhestova mova [Ukrainian sign language]. Rezhym dostupu <https://www.spreadthesign.com/ua> (in Sweden)

УДК 37.013:376

Віталій Литовченко

аспірант

E-mail: realvitalylytovchenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1869-6168>

Vitalii Lytovchenko

postgraduate

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

**ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОБОТИ ФАХІВЦІВ
МЕДИЧНОЇ СФЕРИ З ПАЦІЄНТАМИ З ПОРУШЕННЯМ
СЛУХУ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ**

**THE PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF THE WORK
OF MEDICAL SPECIALISTS WITH PATIENTS WITH HEARING**

IMPAIRMENT: HISTORICAL ASPECTS AND RECOMMENDATIONS

Анотація. Сьогодні здатність ефективно взаємодіяти з пацієнтами розглядається як важлива компетентність у сучасній медицині; комунікативні навички лікаря позитивно впливають на результативність втручання, формують довіру, допомагають уникнути помилок. Водночас, на часі соціальний запит на психологічну підтримку, зокрема пацієнтів, що мають особливі потреби щодо додаткових пристосувань. Актуальність проблеми зумовлює *мету статті*: на основі теоретичного аналізу презентувати історичні аспекти психологічної складової медичної допомоги, зокрема проблеми налагодження взаємодії лікаря та пацієнта, окреслити рекомендації для фахівців медичної сфери у роботі з пацієнтами з порушеннями слуху. Основними *методами дослідження* визначено: теоретичний аналіз літературних джерел; узагальнення практичного досвіду автора; аналіз даних щодо проблеми дослідження презентованих за допомогою чат-боту ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer). На виконання окреслених *завдань дослідження*: представлено періодизацію історії психології, розглянуто дотичні до теми підходи та концепції; доведено важливість врахування психологічного стану пацієнта, встановлення ефективної взаємодії лікаря та пацієнта, формування професійної комунікації майбутніх медиків; в межах постнекласичного типу наукової раціональності проаналізовано дані щодо проблеми формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери за допомогою сучасної технології – чат-боту ChatGPT (2022), що акумулює результати наукових досліджень. За результатами узагальнення визначено рекомендації для фахівців медичної сфери з покращення комунікації з особами з порушеннями слуху (використання жестової мови, врахування психологічних особливостей та індивідуальних потреб, специфіки слухового сприймання при використанні слухових апаратів, кохлеарних імплантів тощо).

Ключові слова: історія психології, медична психологія, спеціальна психологія, взаємодія лікаря та пацієнта, чат-бот зі штучним інтелектом ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer).

Abstract. Today, the ability to effectively interact with patients is seen as an important competency in modern medicine; the doctor's communication skills have a positive effect on the effectiveness of the intervention, build trust, and help avoid mistakes. At the same time, there is a timely social request for psychological support, in particular for patients with special needs regarding additional devices. The relevance of the problem determines the purpose of the article: based on theoretical analysis, to present the historical aspects of the psychological component of medical care, in particular, the problems of establishing interaction between the doctor and the patient, to outline recommendations for medical professionals in working with patients with hearing impairment. The main research methods are defined as: theoretical analysis of literary sources; generalization of the author's practical experience; data analysis regarding the research problem presented using the ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) chat bot. To fulfill the outlined tasks of the research: the periodization of the history of psychology is presented, approaches and concepts related to the topic are considered; the importance of taking into account the psychological state of the patient, establishing effective interaction between the doctor and the patient, and the formation of professional communication of future doctors has been proven; within the framework of the post-non-classical type of scientific rationality, the data on the problem of the formation of the communicative competence of specialists in the medical field with the help of modern technology - ChatGPT (2022) chat bot, which accumulates the results of scientific research, was analyzed. Based on the results of the generalization, recommendations were determined for medical specialists to improve communication with persons with hearing impairments (use of sign language, consideration of psychological features and individual needs, specifics of auditory perception when using hearing aids, cochlear implants, etc.).

Keywords: history of psychology, medical psychology, special psychology, doctor-patient interaction, chat bot with artificial intelligence ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer).

Вступ. Проблема становлення і розвитку психологічної науки, інтеграції психології та медичних дисциплін, зокрема щодо відносин «лікар – пацієнт», безбар'єрного доступу до медичних послуг для осіб з особливими потребами вимагає детального вивчення з метою аналізу наявного досвіду, застосування найбільш ефективних форм і методів у сучасній практиці. Актуальність проблеми обумовлено також наявністю значного соціального запиту на психологічну допомогу, особливо в умовах викликів сьогодення.

У контексті дослідження актуальними є праці філософів, психологів, в яких піднімалися психологічні проблеми, дотичні до теми дослідження; цінними також є архівні матеріали, твори художньої літератури. Основою ж виникнення та розвитку психологічних знань виступає суспільна практика – медицина, освіта, юридична практика, матеріальне виробництво тощо (Гриньова, 2012).

Український дослідник, автор чотиритомника з історії психології, академік НАПН України В. Роменець, який розробив «концепцію вчинку» і в процесі викладацької діяльності ознайомлював студентів з основними етапами становлення світової психологічної думки (Матяш, Тертична & Прудка, 2022), представляє історію наукової психології у зв'язку з історією культури. Вчений зазначає, що: «історія психології – дисципліна, яку

можна повноцінно розкрити у взаємозв'язку з історією культури в цілому на основі проблеми людини: її пізнавальної й практичної діяльності» (Гриньова, 2012).

Серед основних питань, які вивчає історія психології, професор О. Яцина (2023) виділяє наступні: методологія історії психології з її двома полюсами – сцієнтизмом (абсолютизація ролі науки) і антисцієнтизмом, критеріями поділу теоретичного й емпіричного; розуміння і пояснення людської психіки, аналіз гуманістичного й «обезлюдненого» начал, механіцизму (антидіалектичний напрям, що зводить складні закономірності розвитку до найпростіших законів механіки) та операціоналізму (система послідовних дій, підпорядкованих меті); сучасний стан психологічної науки з її проблемами теорії і методології; зіставлення досліджень різноманітних шкіл і напрямів; історія розділів психологічного знання – когнітивної психології, клінічної психології, політичної психології, ін.; хроніка наукового життя, внесок учених у розвиток психологічної науки.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу презентувати історичні аспекти психологічної складової медичної допомоги, зокрема проблеми налагодження взаємодії лікаря та пацієнта, окреслити рекомендації для фахівців медичної сфери у роботі з пацієнтами з порушеннями слуху.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури щодо історії психологічної складової медичної допомоги, зокрема проблеми налагодження взаємодії (комунікації) лікаря та пацієнта.

2. В межах постнекласичного типу наукової раціональності проаналізувати дані щодо проблеми дослідження – формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери за допомогою технології ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer).

3. Визначити рекомендації для фахівців медичної сфери з покращення комунікації з особами з порушеннями слуху із врахуванням соціокультурних пріоритетів.

Основними методами дослідження визначено: методи теоретичного аналізу літературних джерел та результатів сучасних досліджень, представлених у електронних наукових виданнях, включених до наукометричних баз даних PubMed, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals, Google Scholar, Medline та ін.; узагальнення практичного досвіду автора, знань, отриманих під час навчання в аспірантурі Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України; аналіз даних щодо проблеми дослідження презентованих за допомогою чат-боту ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer).

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологія має багатовікову історію – перші наукові уявлення виникли в VII ст. до н.е., відтак постає питання про визначення періодів становлення науки «психологія». У межах дослідження вважаємо за доцільне послуговуватися періодизаціями, які сьогодні використовують стосовно *історії психології*. Періоди розвитку історії психології:

I. *Донауковий* (до VII-VI ст. до н.е.).

II. *Філософський* (VI-V ст. до н.е. – XVIII ст. – початок XIX ст.)
– психологія була частиною філософії. Даний період складається з таких підперіодів:

– антична психологія (VI-V ст. до н.е. – V ст. н.е.): перші уявлення про душу виникли в період ранньої класики (VI-V ст. до н.е) у філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Геракліта та ін.;

– епоха Середньовіччя (V-XIV ст.): зародки психології знаходяться у межах релігійних вчень, поглядів;

– арабська психологія (VIII-XII ст.): арабські вчені наполягали на тому, що дослідження психіки має базуватися не лише на вивченні філософських концепцій, а й на результатах медичних наук;

– Епоха Відродження (XIV-XVI ст.): вперше психологія згадується як наука про свідомість, складається гуманістична концепція (провідна проблема – здібності);

– Новий час (XVI-XVII ст.): у цей період відбулося уточнення предмету психології – свідомість, її функції та зміст (панівна теорія – механістичний детермінізм, за якого всі процеси пояснюються з позиції механіки).

III. *Науковий період* – розпочався з праці Вундта «Експеримент» (1860-1874), психологія виділилася у самостійну науку (Гриньова, 2012).

У контексті проблеми дослідження актуальними є визначені Т. Марцинковською *етапи розвитку психології*, в основу яких покладено зміни щодо предмету й методів наукових пошуків: *що і як* вивчала психологія (табл. 1) (Предмет, завдання та методологічні

основи історії психології: оглядові лекції з «Історії психології», 2016).

Таблиця 1

Етапи розвитку психології (за Т. Марцинковською)

Етап і його часові межі	Предмет психології		Методи дослідження психіки
1. <i>Донауковий</i> , до VII-VI ст. до н.е.	душа		немає
2. <i>Філософський</i> , VII-VI ст. до н.е. – кінець XVIII – початок XIX ст.	Антична психологія	душа	спеціальних методів немає, використовуються <i>методи інших наук</i>
	Психологія Середньовіччя	душа	поява власне психологічного методу – <i>інтроспекції</i>
	Психологія Відродження і Нового часу	свідомість	<i>інтроспекція</i> і частково <i>логіка</i> – методи індукції, дедукції, аналізу тощо
3. <i>Асоціаністична психологія</i> ,	свідомість		інтроспекція, логіка, початок

кінець XVIII – середина XIX ст.		використання методів природничих наук, зокрема <i>методу спроб і помилок</i>
4. <i>Експеримен- тальна психологія</i> , середина XIX – початок XX ст.	елементи психіки, яка ототожнюється головним чином із <i>свідомістю</i> , їхні зв'язки і закони	експеримент альний метод; інтроспекція; аналіз результатів творчої діяльності; поява перших <i>тестів</i>
5. <i>Методологі- чна криза і поділ психології на окремі школи, 30-ті роки XX ст.</i>	поява <i>кількох предметів психології</i> (елементи психіки, функції психіки, глибинні структури психіки, поведінка, вищі психічні функції та ін.)	поява <i>нових психологічних методів</i> (психоаналіз і проективні методи, метод формування зв'язку між стимулом і реакцією, інструментальний метод та ін.)
6. Подальший розвиток	поява <i>нових напрямів, для яких</i>	поява опитувальників,

<p>психологічних шкіл, 60-ті роки ХХ ст.</p>	<p>предмет психології пов'язується із внутрішньою сутністю особистості (гуманістична, екзистенціальна психологія), пізнавальними процесами, розвитком інтелекту й етапів переробки інформації (генетична та когнітивна психологія)</p>	<p>нових експериментальних методів вивчення інтелекту, у тому числі й штучного інтелекту</p>
<p>7. Сучасна психологія, 60-ті роки – кінець ХХ ст.</p>	<p>розвиток предмета психології в рамках окремих психологічних шкіл. Тенденція до інтеграції та діалогу між школами</p>	<p>удосконалювання методів експериментального дослідження психіки, розвиток якісних методів</p>

Водночас академік В. Роменець зазначає, що поділ історії психології на «донауковий» і «науковий» етапи є умовним («людина спостерігає за собою від моменту самоусвідомлення й відображає свої спостереження в образах народного світогляду, міфах, релігійних уявленнях, художніх творах, мистецтві, теоретичних системах») (М'ясоїд & Шатирко, 2016; М'ясоїд, 2021).

Український вчений, професор В. Панок (2011) визначив періоди становлення практичної психології в Україні (в межах 6-7 періодів за Т. Марцинковською): виникнення і бурхливий розвиток (кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.); період паузи (30-ті – 80-ті роки XX ст.); відродження, повернення до природної логіки розвитку (кінець XX ст. – по цей час).

У межах дослідження історії психології, зокрема історичних аспектів психологічної складової медичної допомоги, доцільно розглянути *підходи, класичні теорії та концепції*:

– класичний біхевіоризм (від англ. behavior – поведінка) Д. Уотсона (1913): прихильники такого підходу стверджували, що психологія повинна вивчати поведінку як систему реакцій організму на зовнішні та внутрішні стимули. Аналіз формування поведінки здійснюється через схему «S-R» (стимул – реакція), актуальними є спостереження за природним становленням поведінки, емоцій, понять, мовлення, а також дослідження етапів формування внутрішнього мовлення (мислення та мовлення мають однакову природу). У центрі уваги процеси розвитку основних знань, вмінь, переживань людини та можливість впливу на їх зміст;

– необіхевіоризм (30-ті роки XX ст.) включає окремі напрями: когнітивний біхевіоризм Е. Толмена (1932) – вчені акцентують на таких аспектах, як вивчення діяльності системи «організм-середовище», формування цілісного підходу до проблеми поведінки, яка завжди має мету, впровадження внутрішньої змінної, що опосередковує зв'язок «S-R» (організм), застосування поняття «когнітивна карта» та «латентне навчання»; теорія К. Халла (1943) –

вихідні пункти за такої теорії: формування гіпотетико-дедуктивного підходу до вивчення поведінки, аналіз чинників, що впливають на характер зв'язку «S-R», введення поняття первинного та вторинного підкріплення й закону редукації напруження, розгляд можливості моделювання умовно-рефлекторної діяльності; оперантний біхевіоризм Б. Скінера (1953) – системний підхід до розуміння поведінки, розроблення методів цілеспрямованого навчання, керування та корекції поведінки, вивчення оперантної поведінки, впровадження закону оперантного навчання, програмованого навчання (мовлення розглядається як форма поведінки, що також підпорядковується певним законам);

– нео-необіхевіоризм (60-ті роки ХХ ст.) представлено у теорії соціального навчання Д. Міда та А. Бандури – у цьому контексті важливими є наступні положення: дослідження соціальних взаємодій, що лежать в основі розвитку «Я», впровадження поняття ролі та системи ролей як основи особистості, розкриття ролі гри та очікувань у становленні «Я», дослідження соціального навчання, вивчення механізмів формування соціальної поведінки та наслідування, а також засобів корекції поведінки, уведення поняття «непрямого підкріплення», дослідження самоефективності, що впливає на регуляцію поведінки (Грисенко, 2008).

У ХІХ-ХХ століттях сформувалися окремі галузі психології. У межах нашого дослідження актуальними, насамперед, є характеристики медичної та спеціальної психології.

Медична психологія – галузь загальної психології, що передбачає застосування знань психологічних закономірностей в

медичній практиці: діагностиці, лікуванні та профілактиці захворювань. Слід зазначити, що медична психологія може розглядатися не лише як самостійний розділ медицини, але й застосовується з іншими медичними дисциплінами: соціальна медицина, гігієна, медична екологія, епідеміологія та ін. Крім вивчення психіки людини, яка хворіє, до основних розділів медичної психології відноситься дослідження закономірностей спілкування та взаємодії пацієнтів і медичних працівників, а також вивчення психологічних засобів впливу на пацієнтів в цілях профілактики і лікування захворювань (Спіріна, 2022).

Розглядаючи вплив психологічного стану людини на результат лікування, сирійський лікар Сарджа свого часу говорив пацієнту: «Дивись, нас троє: я, ти і хвороба. Якщо ти будеш на моїй стороні, нам удвох буде легше перемогти її». Необхідно зазначити, що медичні школи Персії випускали лікарів за трьома профілями «зцілителів святістю», «зцілителів законом» і «зцілителем ножем», зокрема найбільш високою підготовкою вирізнялися фахівці першої групи (їх обов'язком було лікування у широкому сенсі й «тонке, мудре, розумне використання у роботі вищих душевних якостей лікаря», тих засобів, які сьогодні називають психотерапією в медичній практиці). Після відкриття в 1518 р. Лінарком у Лондоні Королівського коледжу і початку курсу лекцій з медицини в Оксфордському і Кембріджському університетах Англії значно змінюються уявлення про ефективне лікування. Такі вчені, як Локк і Сіденгам у своїх працях неодноразово звертаються до систематизації якостей, необхідних студенту-медику, зокрема

Сіденгам цілеспрямовано акцентує на «ролі психіки в розвитку хвороби». На початку XIX ст. значно зростає авторитет Французької медичної школи, представники якої – Морель, Маньян, Шарко, Бернгейм, Жане, Бабінський – не лише підтверджували роль психологічного стану щодо перебігу лікування, але й проводили відповідні дослідження. Отже, з тих часів формуються відповідні вимоги до професійної компетентності лікаря, специфіки стосунків лікаря і пацієнта, стандартів налагодження взаємодії у процесі медичного втручання (Вітенка & Чабана, 2003).

За оцінками фахівців, медична (клінічна) психологія в Україні увійшла в широкий комплекс сучасних наук про психічне здоров'я, сфера її впливу та інтересів постійно розширюється, що обумовлено актуальністю проблеми психічного здоров'я для сучасного суспільства й, водночас, наявністю соціального запиту на психологічну допомогу. Клінічна психологія розглядається в якості не тільки прикладної, а й фундаментальної науки. Визначаючи провідну роль інтеграційних тенденцій і активне використання знань «споріднених» дисциплін в сучасних наукових дослідженнях, представники лікарської спільноти підкреслюють вплив, який чиниться психологією на розвиток теорії і практики різних медичних дисциплін (Khrol & Potapenko, 2021).

Українські вчені визначають, що предметом вивчення медичної психології є: особистість пацієнта в широкому сенсі (різноманітні і глибокі зміни в психічній діяльності осіб з психічним розладами докладно вивчаються спеціальною наукою – психіатрією), медичний працівник, взаємини пацієнта і медичних

працівників на різних етапах їхньої взаємодії. При цьому суміжні проблеми розглядаються у межах основної мети – надання максимально ефективної допомоги пацієнтові (Вітенка & Чабана, 2003; Ждан, Скрипніков, Животовська, et al., 2014; Блейхер & Крук, 1986).

Зважаючи на актуальність забезпечення оптимальної системи психологічних позитивних впливів, урахування всіх обставин, що сприяють якісному обслуговуванню пацієнта, медична психологія має сприяти не лише покращенню взаємодії з пацієнтом, швидшому і найбільш повному одужанню, але й попередженню захворюваності, охороні здоров'я, вихованню гармонійності особистості та суспільства в цілому (Блейхер & Крук, 1986).

За спрямованістю психологічних досліджень (на виявлення загальних закономірностей або на особливості перебігу хвороби конкретної людини/групи людей) можна виділити загальну і спеціальну медичну психологію. Загальна медична психологія вивчає основні закономірності психології пацієнта; психологію родичів та близьких пацієнта; психологію медичних працівників стосовно один одного (Вітенка & Чабана, 2003; Ждан, Скрипніков, Животовська, et al., 2014).

Спеціальна медична психологія вивчає специфіку станів конкретних пацієнтів/груп пацієнтів, а саме: особливості психічних процесів у людей із психічними розладами; психічний стан пацієнтів на етапах підготовки, виконання хірургічного втручання та в післяопераційний період; особливості психології пацієнтів через різні захворювання (серцево-судинні, інфекційні, онкологічні,

гінекологічні тощо); психологія осіб з порушеннями органів і систем (слуху, зору тощо); особливості станів людей при проведенні трудової, військової і судової експертизи; психічний стан осіб, хворих на алкоголізм і наркоманію; психотерапію (Вітенка & Чабана, 2003; Ждан, Скрипніков, Животовська, et al., 2014).

Щодо другого напрямку, то виникнення *спеціальної психології* (від грецьк. – особливий, своєрідний) як самостійної галузі психологічної науки й практики дослідники відносять до 60-х років ХХ століття. У той час спеціальну психологію було внесено до переліку наукових спеціальностей закладів вищої освіти (розділ «Психологія»). Проте, це було лише формальне визнання, адже вже багато десятиліть до того тривало становлення цієї галузі психології, яка об'єднала численні наукові досягнення та практичний досвід щодо вивчення феноменології, механізмів і умов психічного розвитку людини під впливом різних груп патогенних чинників, а також закономірностей перебігу компенсаторних і корекційних процесів. Протягом певного часу спеціальна психологія була лише складовою частиною («пазлом») спеціальної педагогіки (дефектології) (Історія розвитку спеціальної психології; Кобильченко, 2016).

Спеціальна психологія початково сприймалася як прикладна дисципліна, що створює методичне забезпечення ефективного вирішення завдань корекційного педагогічного процесу, зокрема методи психологічної діагностики, що визначають особливості психічного розвитку дитини, потреби в особливих умовах (обхідних шляхах) навчання (Пахомова, 2015; Навчальні матеріали для

студентів і школярів України. Історичний огляд розвитку спеціальної психології, сучасний стан та пріоритетні напрямки, 2016-2022).

Історично першими виникли такі напрями спеціальної психології як психологія осіб з порушенням зору (тифлопсихологія), з порушеннями слуху (сурдопсихологія), психологія осіб з особливостями інтелектуального розвитку. За майже столітню історію спеціальна психологія значно «розширила межі» своїх наукових пошуків і практичного застосування. Так, на часі психологічні дослідження особливостей розвитку дітей із особливими потребами, що зумовлені розладами аутичного спектру (РАС), комбінованими порушеннями, специфікою розвитку емоційно-вольової сфери тощо, а також щодо попередження виникнення порушень розвитку у дітей раннього віку (раннє втручання), специфіки психологічного супроводу дорослих (Пахомова, 2015; Навчальні матеріали для студентів і школярів України. Історичний огляд розвитку спеціальної психології, сучасний стан та пріоритетні напрямки, 2016-2022).

Теоретичним підґрунтям дослідження є розуміння предмету сурдопсихології як закономірностей і специфічних особливостей психічного розвитку дітей з особливими потребами, зумовленими порушеннями слуху. У галузі сурдопсихології українськими вченими проводилися широкі дослідження з питань розвитку мовлення, психічних процесів (мислення, пам'яті, сприймання, уваги тощо), особливостей навчальної діяльності та соціалізації дітей різного віку (Литовченко, 2020).

Український вчений, професор В. Кобильченко (2016) зазначає, що шляхам історичного розвитку спеціальної психології притаманне переплетення двох постійно взаємодіючих між собою еволюційних рядів – системи спеціальної освіти й самого психологічного знання. Наприклад, у сучасній європейській традиції термін «спеціальна психологія» взагалі рідко вживаний. Цю дисципліну найчастіше розглядають як окремий розділ клінічної психології й визначають як «анормальну психологію» (нині така термінологія не застосовується). Припускається, що термінологічна колізія є не що інше, як досить своєрідне й не усвідомлюване відбиття проблеми визначення предмета даної наукової дисципліни.

У контексті попереднього теоретичного аналізу історії розвитку психології варто зазначити, що у психологічній науці існує три стилі теоретизації: класичний, некласичний і постнекласичний, що останнім часом «починає домінувати». За цього стилю теоретизації не психіка, а людина стає центром, метою й цінністю психологічного пізнання (Омельченко & Кобильченко, 2020).

Щодо визначеного аспекту актуальними є *етапи розвитку науки* (за В. Стьопіним): класичний етап – XVII-XIX ст.; некласичний етап – кін. XIX – поч. XX ст.; постнекласичний етап – 70-ті роки XX – XXI ст. На першому етапі (класичної науки) застосовувалися переважно спостереження, опис, експеримент; на другому етапі (некласичної науки) використовувалися методи, що враховують позицію дослідника (особистісний компонент); елементи 1-го і 2-го етапів перейшли в 3-й етап – постнекласичної або синергетичної науки, але при цьому виникли методи

міждисциплінарних досліджень, проектування, моделювання, що не використовувалися раніше, а також історико-порівняльні методи, комп'ютерні технології тощо.

В межах постнекласичного типу наукової раціональності вважаємо доцільним отримати та проаналізувати дані щодо проблеми нашого дослідження – формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери у взаємодії з особами з порушеннями слуху за допомогою сучасної технології ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) (рис. 1, 2). Зазначмо, що чат-бот – комп'ютерна програма, за допомогою якої можливо здійснювати комунікацію в аудіо- або текстовому форматі (What Are Chatbots and How to Build Them, 2023); використовується для виконання конкретних завдань (наприклад, отримання довідкової інформації, виконання розрахунків тощо); імітує інтерактивну розмову людини через використання ключових фраз користувача (What is a Chatbot? Definition from Techopedia, 2022).

Коротко схарактеризуємо інноваційний сервіс: ChatGPT – чат-бот із штучним інтелектом, розроблений лабораторією OpenAI (Anisimova, 2022), представляє велику статистичну модель, оптимізовану для ведення діалогів та удосконалену «завдяки технікам навчання з учителем та навчання з підкріпленням». Зазначається, що обидві техніки передбачали участь людей, які «тренували» модель, щоб покращити її продуктивність. У випадку «навчання з учителем», модель тренувалась на діалогах, де людина-тренер виконувала дві ролі: користувача і асистента штучного інтелекту. На етапі «підкріплення» тренер оцінював відповіді, що

давала модель у попередньому діалозі. Ці оцінки були використані для створення «винагород», на яких модель була допрацьована шляхом проходження декількох ітерацій Proximal Policy Optimization (PPO) (ChatGPT: Optimizing Language Models for Dialogue, 2022; Vincent, 2022). Алгоритми Proximal Policy Optimization виявили меншу затратність у порівнянні з алгоритмами Trust Region Policy Optimization (TRPO) завдяки кращій ефективності обчислення багатьох складних операцій (Schulman, Wolski, Dhariwal, Radford & Klimov, 2017; van Heeswijk, 2022). Моделі були натреновані у співпраці з Microsoft на їхній комп'ютерній інфраструктурі Azure. В основі прототипу лежить модель OpenAI GPT-3.5 (покращена версія GPT-3).

Отже, модель ChatGPT взаємодіє за допомогою розмови (комунікації). Формат діалогу дає змогу ChatGPT відповідати на додаткові запитання, визнавати свої помилки, оскаржувати неправильні положення та відхиляти невідповідні запити. Нейромережу ChatGPT було випущено в листопаді 2022 року. Вона привернула увагу аудиторії завдяки своїм деталізованим і чітко сформованим відповідям (ChatGPT, 2022). Режим доступу до чату: <https://openai.com/blog/chatgpt/>.

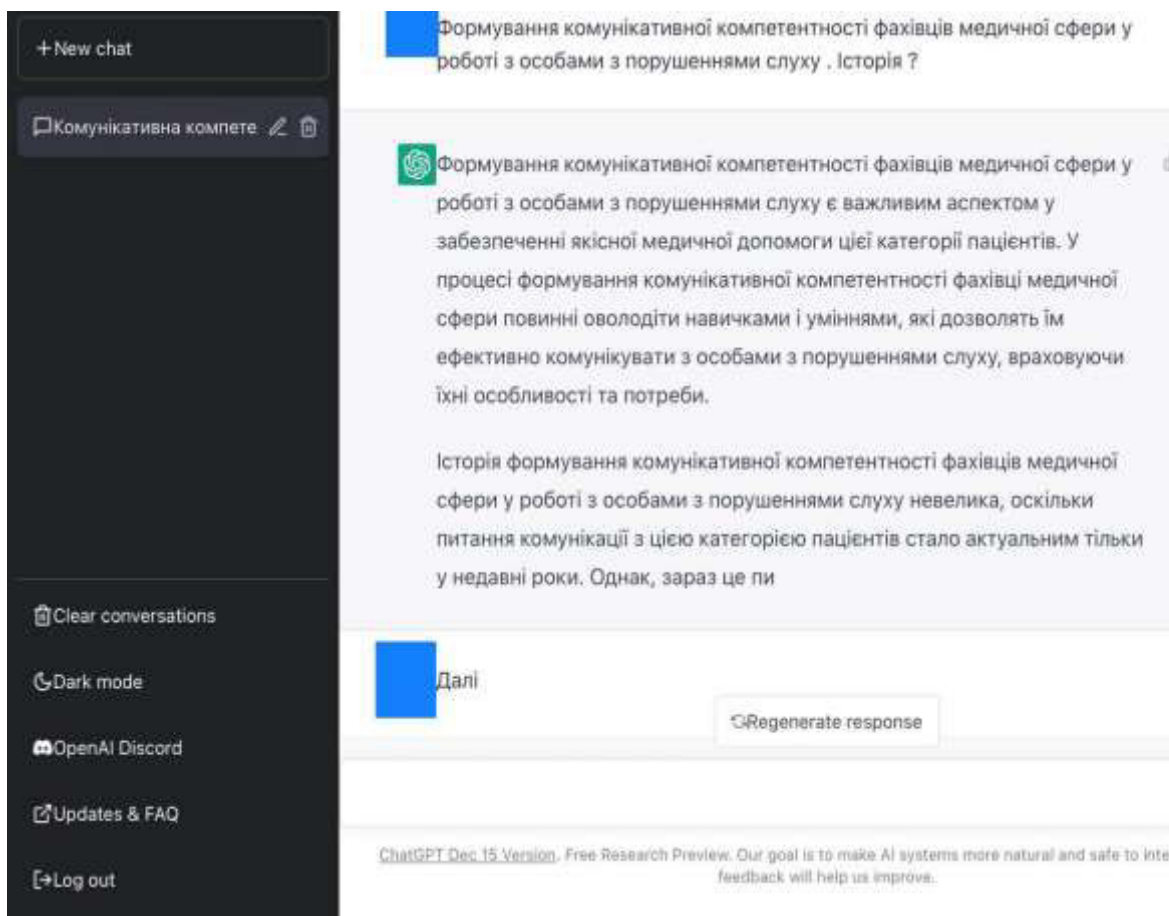

Рис. 1. Дані щодо формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери з чат-боту ChatGPT

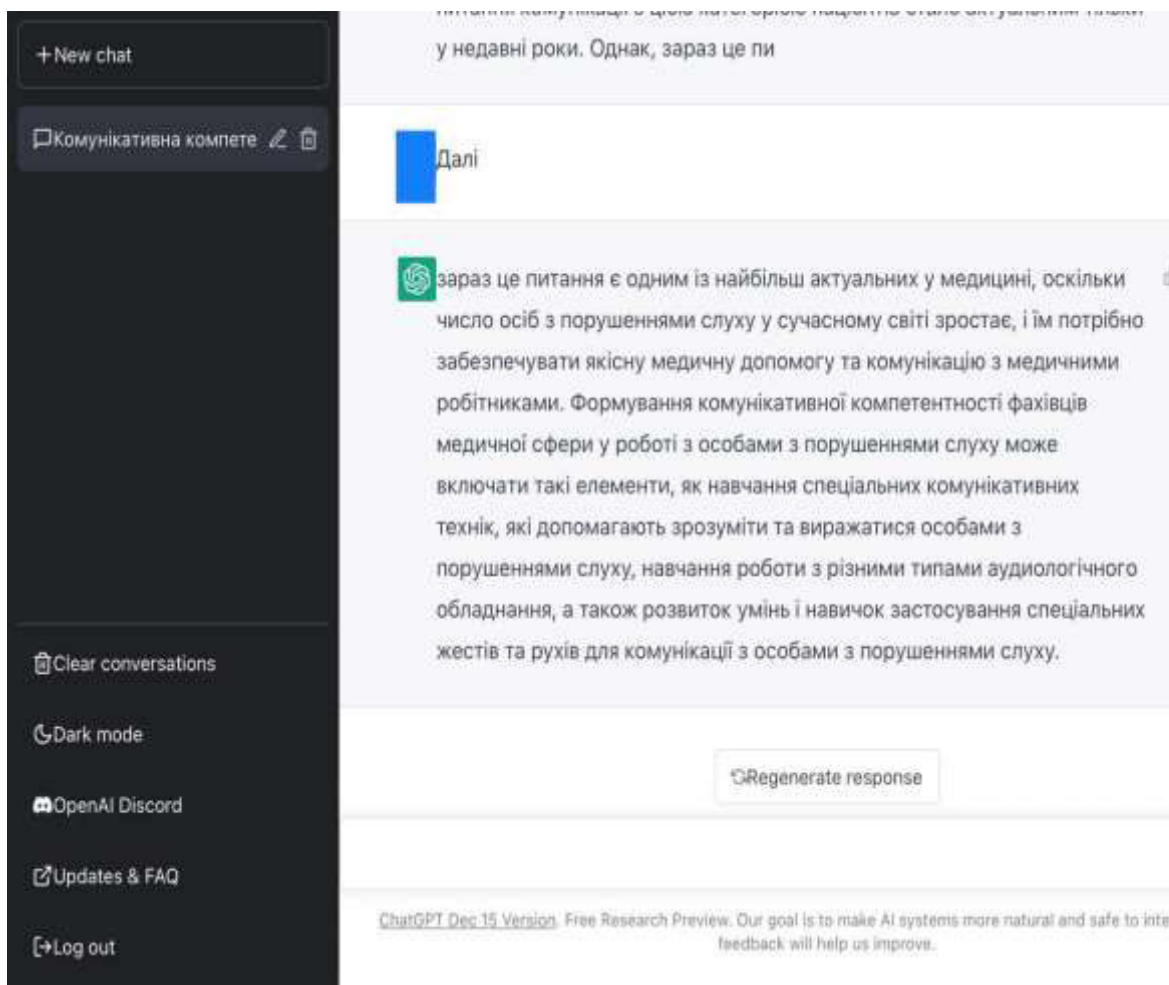

Рис. 2. Дані щодо формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери з чат-боту ChatGPT (продовження)

Висновки і пропозиції. Таким чином за допомогою «нейромережі» можна провести наукову дискусію (обговорення) актуальної проблеми з використанням фактично усіх наявних у світі даних. Безперечно такі технології не можуть запропонувати щось абсолютно нове, натомість дозволяють повною мірою спілкуватися на основі наявної у світі інформації, результатів наукових досліджень.

Водночас, для теорії і практики української спеціальної психології є важливою проблема формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери у взаємодії з особами з порушеннями слуху.

Обґрунтування проблеми буде здійснено у нашому дослідженні у межах постнекласичного підходу за допомогою теоретичної інтерпретації з позицій різних наук (мультидисциплінарний підхід).

З практичного досвіду можна стверджувати про те, що комунікативна компетентність є важливою складовою успішної взаємодії фахівців медичної сфери з пацієнтами, зокрема з особами з порушеннями слуху. Психологічні аспекти мають враховувати передусім попередження стресу, страху, напруженості, сумнівів, які можуть виникати у пацієнтів з порушеннями слуху у ситуаціях, де їм необхідно взаємодіяти з лікарем. Щоб запобігти таким випадкам й допомогти фахівцям медичної сфери удосконалити свою комунікативну компетентність пропонуємо такі рекомендації:

- навчатися й використовувати знання й навички, які необхідні для цілеспрямованої та ефективної комунікації з особами з порушеннями слуху (жестова мова, культурна самобутність Глухих, психологічні особливості, які можуть бути зумовлені порушенням слуху; специфіка слухового сприймання при використанні слухових апаратів, кохлеарних імплантів тощо);

- враховувати індивідуальні особливості кожної особи з порушеннями слуху і її потреби щодо комунікації;

– сприяти запобіганню непорозумінням у розмові (для цього можна, наприклад, запитувати і перевіряти розуміння інформації, використовувати прості та зрозумілі терміни, «підкреслювати» ключові моменти у розмові, використовувати письмові повідомлення, слідкувати, щоб обличчя мовця було добре освітлено тощо);

– підтримувати інтерес й зацікавленість особи з порушеннями слуху у розмові (наприклад, використовувати міміку та орієнтуватися на загальнозрозумілі рухи і жести);

– розвивати свої навички і знання щодо методів та технологій комунікації з особами з порушеннями слуху, наприклад, використання комп'ютерних застосунків (різні види «жестово-словесних перекладачів» – спеціальних систем (мають камеру та мікрофон), які перетворюють звукову інформацію на жести (та навпаки жести на звуки), що можуть бути відтворені на екрані смартфона), доступних сервісів («Сервіс УТОГ» <https://utog.org/program-service-utog> та ін.);

– при наданні медичної (стоматологічної) допомоги дітям з порушеннями слуху можна за допомогою дитячих мультфільмів підготувати дитину до прийому у лікаря (дитячі мультфільми про лікування зубів і відвідування стоматолога, використання мультфільмів з перекладом на українську жестову мову як відволікаючий фактор під час лікування тощо) (рис. 3).

Рис. 3. Приклад відео для дітей з перекладом жестовою мовою (з сервісу YouTube)

Отже, формування комунікативної компетентності фахівців медичної сфери у роботі з особами з порушеннями слуху може значно полегшити взаємодію і допомогти забезпечити якісну медичну допомогу.

Автор не претендує на повне висвітлення проблеми, подальшого детального дослідження потребують аспекти, пов'язані з етичними основами професії лікаря, психосоціальними особливостями комунікації з особами, постраждалими від війни, міжнародний досвід підготовки майбутніх лікарів до роботи з пацієнтами, які потребують додаткових пристосувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриньова, Н. (Ред.) (2012). *Історія психології: курс лекцій*: навчальний посібник. Умань: Візаві.
2. Матяш, М., Тертична, Н., & Прудка, Л. (2022). Історія та особливості викладання психології в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*, 69(5), 98-109. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-69-5-98-109>

3. Яцина, О. (2023). *Історія психології: становлення і розвиток клінічної психології в історичних процесах*: навчальний посібник. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла».

4. *Предмет, завдання та методологічні основи історії психології: оглядові лекції з «Історії психології»*. (2016). Режим доступу: <https://studfile.net/preview/6342096/>

5. М'ясоїд, П., & Шатирко, Л. (Ред.). (2016). *Академік В.А. Роменець: творчість і праці*. (Збірник статей). Київ: Либідь.

6. М'ясоїд, П. (2021). Культурно-історична психологія і творчість В.А. Роменця. *Психологія і суспільство*, 2, 16-77. <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.016>

7. Панок, В. (2011). Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПНУ /За ред. С.Д.Максименка. Т. XIII, част, 309-318.

8. Грисенко, Н. (2008). *Посібник до вивчення курсу «Історія психології»*. Дніпро: РВВ ДНУ.

9. Спіріна, І. (Ред.) (2022). *Медична психологія: підручник*. Дніпро: ЛПРА.

10. Вітенка, В., & Чабана, О. (Ред.). (2003). *Основи загальної і медичної психології*. Тернопіль: Укрмедкнига.

11. Khrol, N. & Rotarenko, M. (2021). Історія становлення медичної психології України. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*, (16), 73-79. <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2021-16-09>

12. Ждан, В., Скрипніков, А., & Животовська, Л., та ін. (2014). *Основи медичної психології*. (Навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації та лікарів-інтернів). Полтава: ТОВ «АСМІ».

13. Блейхер, В., & Крук, І. (1986). *Патопсихологічна діагностика*. Київ: Здоров'я.

14. *Історія розвитку спеціальної психології*. Режим доступу: <https://spetsialna-psikhologiya.webnode.com.ua/naykovimatepialu/>

15. Кобильченко, В. (2016). Спеціальна психологія на сучасному історичному етапі: пошук власної наукової ідентичності. *Педагогіка і психологія*, 2, 64-70. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/705775/1/Ped_psux_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%872.pdf

16. Пахомова, Н. (2015). *Спеціальна психологія*. (Навчальний посібник для студентів спец. 6.010105 – «Корекційна освіта». Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Короленка). Полтава : АСМІ.

17. *Навчальні матеріали для студентів і школярів України. Історичний огляд розвитку спеціальної психології, сучасний стан та пріоритетні напрямки*. (2016-2022). Режим доступу: <http://um.co.ua/2/2-3/2-35228.html>

18. Литовченко, С. В. (2020). *Діти з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку: навчання та супровід*. (Монографія). Київ: ФОП Симоненко О. І.

19. Омельченко, І. & Кобильченко, В. (2020). Нова парадигма спеціальної психології. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3, 7-14. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/722262/>

20. *What Are Chatbots and How to Build Them?* (2023). Cleveroad Inc. Web & App development company. Режим доступу: <https://www.cleveroad.com/blog/how-to-make-a-chatbot/>

21. *What is a Chatbot? Definition from Techopedia*. (2022). Techopedia.com (англ.). Режим доступу: <https://www.techopedia.com/definition/16366/chatbot>

22. Anisimova, S. (2022). *Чат-бот на основі штучного інтелекту ChatGPT не витримує популярності*. Root Nation. Режим доступу: <https://root-nation.com/ua/news-ua/it-news-ua/ua-chat-bot-zi-shi-chatgpt-ne-vitrimue-navantazhen/>

23. *ChatGPT: Optimizing Language Models for Dialogue*. (2022). OpenAI. Режим доступу: <https://openai.com/blog/chatgpt/>

24. Vincent, J. (2022). *ChatGPT proves AI is finally mainstream – and things are only going to get weirder*. The Verge. Режим доступу: <https://www.theverge.com/2022/12/8/23499728/ai-capability-accessibility-chatgpt-stable-diffusion-commercialization>
25. Schulman, J., Wolski, F., Dhariwal, P., Radford, A., & Klimov, O. (2017). *Proximal Policy Optimization Algorithms*. Режим доступу: [arXiv:1707.06347 \[cs.LG\]. https://arxiv.org/abs/1707.06347](https://arxiv.org/abs/1707.06347)
26. van Heeswijk, W. (2022). *Proximal Policy Optimization (PPO) Explained*. Towards Data Science. Режим доступу: <https://towardsdatascience.com/proximal-policy-optimization-ppo-explained-abad1952457b>
27. *ChatGPT*. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ChatGPT>.

REFERENCES

1. Hrynova, N. (Ed.) (2012). *Istoriia psykholohii: kurs leksii [History of psychology: a course of lectures]*. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].
2. Matiash, M., Tertychna, N., & Prudka, L. (2022). *Istoriia ta osoblyvosti vykladannia psykholohii v Ukraini [History and peculiarities of teaching psychology in Ukraine]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 69(5), 98-109. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-69-5-98-109> [in Ukrainian].
3. Yatsyna, O. (2023). *Istoriia psykholohii: stanovlennia i rozvytok klinichnoi psykholohii v istorychnykh protsesakh: navchalnyi posibnyk [History of psychology: the formation and development of clinical psychology in historical processes: a study guide]*. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla». [in Ukrainian].
4. *Predmet, zavdannia ta metodolohichni osnovy istorii psykholohii: ohliadovi leksii z «Istorii psykholohii» [The subject, tasks and methodological foundations of the history of psychology: review lectures on the «History of Psychology»]*. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/6342096/> [in Ukrainian].

5. Miasoid, P., & Shatyрко, L. (Ed.). (2016). *Akademik V.A. Romanets: tvorchist i pratsi [Academician V.A. Romanets: creativity and work]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

6. Miasoid, P. (2021). Kulturno-istorychna psykholohiia i tvorchist V.A. Romentsia [Cultural-historical psychology and creativity V.A. Romanets]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 2, 16-77. <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.016> [in Ukrainian].

7. Panok, V. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku praktychnoi psykholohii v Ukraini. Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii [Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku praktychnoi psykholohii v Ukraini. Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii]: Instytutu psykholohii im. H.S.Kostiuka NAPNU /Za red. S.D.Maksymenka. T. KhIII, chast, 309-318. [in Ukrainian].

8. Hrysenko, N. (2008). *Posibnyk do vyvchennia kursu «Istoriia psykholohii» [Guide to studying the course «History of Psychology»]*. Dnipro: RVV DNU. [in Ukrainian].

9. Spirina, I. (Red.) (2022). *Medychna psykholohiia: pidruchnyk [Medical psychology: a textbook]*. Dnipro: LIRA. [in Ukrainian].

10. Vitenka, V., & Chabana, O. (Red.). (2003). *Osnovy zahalnoi i medychnoi psykholohii [Basics of general and medical psychology]*. Ternopil: Ukrmedknyha. [in Ukrainian].

11. Khrol, N. & Potapenko, M. (2021). Istoriia stanovlennia medychnoi psykholohii Ukrainy [The history of the development of medical psychology in Ukraine]. *Psykhiatriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia*, (16), 73-79. <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2021-16-09> [in Ukrainian].

12. Zhdan, V., Skrypnikov, A., & Zhyvotovska, L., et al. (2014). *Osnovy medychnoi psykholohii [Basics of medical psychology]*. Poltava: TOV «ASMI». [in Ukrainian].

13. Bleikher, V.M., & Kruk, I.V. (1986). *Patopsykholohichna diahnozyka [Pathopsychological diagnosis]*. Kyiv: Zdorovia. [in Ukrainian].

14. *Istoriia rozvytku spetsialnoi psykholohii [History of the development of special psychology]*. Retrieved from: <https://spetsialna-psikhologiya.webnode.com.ua/naykovimatepialu/> [in Ukrainian].

15. Kobylchenko, V. (2016). Spetsialna psykholohiia na suchasnomu istorychnomu etapi: poshuk vlasnoi naukovoï identychnosti [Special psychology at the current historical stage: the search for its own scientific identity]. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 64-70. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/705775/1/Ped_psux_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%872.pdf [in Ukrainian].

16. Pakhomova, N. (2015). *Spetsialna psykholohiia [Special psychology]*. Poltava: ASMI. [in Ukrainian].

17. *Navchalni materialy dlia studentiv i shkolariv Ukrainy. Istorychnyi ohliad rozvytku spetsialnoi psykholohii, suchasnyi stan ta priorytetni napriamky [Educational materials for students and schoolchildren of Ukraine. Historical overview of the development of special psychology, current state and priority directions]*. Retrieved from: <http://um.co.ua/2/2-3/2-35228.html> [in Ukrainian].

18. Lytovchenko, S.V. (2020). *Dity z porushenniamy slukhu rannoho ta doshkilnoho viku: navchannia ta suprovid [Children with hearing impairments of early and preschool age: education and support]*. Kyiv: FOP Symonenko O.I. [in Ukrainian].

19. Omelchenko, I. & Kobylchenko, V. (2020). Nova paradyhma spetsialnoi psykholohii [A new paradigm of special psychology]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3, 7-14. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/722262/> [in Ukrainian].

20. *What Are Chatbots and How to Build Them?* (2023). Cleveroad Inc. Web & App development company. Retrieved from: <https://www.cleveroad.com/blog/how-to-make-a-chatbot/>

21. *What is a Chatbot? Definition from Techopedia.* (2022). Techopedia.com (АНГЛ.). Retrieved from: <https://www.techopedia.com/definition/16366/chatbot>

22. Anisimova, S. (2022). *Чат-бот на основі штучного інтелекту ChatGPT не витримує популярності*. Root Nation. Retrieved from: <https://root-nation.com/ua/news-ua/it-news-ua/ua-chat-bot-zi-shi-chatgpt-ne-vitrimue-navantazhen/>
23. *ChatGPT: Optimizing Language Models for Dialogue*. (2022). OpenAI. Retrieved from: <https://openai.com/blog/chatgpt/>
24. Vincent, J. (2022). *ChatGPT proves AI is finally mainstream – and things are only going to get weirder*. The Verge. Retrieved from: <https://www.theverge.com/2022/12/8/23499728/ai-capability-accessibility-chatgpt-stable-diffusion-commercialization>
25. Schulman, J., Wolski, F., Dhariwal, P., Radford, A., & Klimov, O. (2017). *Proximal Policy Optimization Algorithms*. Retrieved from: [arXiv:1707.06347 \[cs.LG\]](https://arxiv.org/abs/1707.06347). <https://arxiv.org/abs/1707.06347>
26. van Heeswijk, W. (2022). *Proximal Policy Optimization (PPO) Explained*. Towards Data Science. Retrieved from: <https://towardsdatascience.com/proximal-policy-optimization-ppo-explained-abad1952457b>
27. *ChatGPT*. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ChatGPT>

УДК: 376:510.2

Ірина Шишко

аспірантка III курсу

інституту спеціальної педагогіки та психології

імені Миколи Ярмаченка

Національної академії педагогічних наук України

shishko_iren@ukr.net

0000-0002-9127-4247

Irina Shishko

postgraduate student of the III year

Institute of Special Pedagogy and Psychology